

**КРАХ АНГЛІЙСЬКОЇ
"ПОЛІТИКИ
ВТРУЧАННЯ"
У НІДЕРЛАНДСЬКІ
СПРАВИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА
80-х РОКІВ XVI ст.)**

Для сучасних англійців ім'я королеви Єлизавети I Тюдор (1558-1603) є ледве не синонімом "золотого віку" країни. У всякому випадку вони завжди пам'ятають слова одного з найвідоміших політиків кінця XIX - початку XX ст. про те, що "Англія майже усім зобов'язана Єлизаветі", згадують про її довге правління, вдалі фінансові і релігійні реформи, далекі плавання англійських моряків, початок Британської імперії. Серед всього цього далеко не останнім досягненням королеви вважається довгий мир, перерваний у 1588 р. загрозою іспанського втручання – плаванням "Великої Армади".

Система миротворення має свої закони, відповідно до яких невдачі списуються з рахунків героя. Так вийшло і з королевою Єлизаветою, хоча в її зовнішній політиці було чимало прорахунків і провалів. Одним з них стала нідерландська експедиція графа Лестера.

У середині 80-х років XVI ст. становище північних нідерландських провінцій, які вже понад десять років вели збройну боротьбу з Іспанією, ставало все більш за-

**ДЬОМІН О.Б.,
кандидат історичних
наук, доцент**

*Одеський національний
університет
ім. І.І. Мечнікова*

грозливим. Після того, як у 1583 р. король Іспанії Філіпп II збільшив асигнування іспанській адміністрації у Нідерландах, правитель провінцій принц Пармський розгорнув наступ на півночі, а в наступні два роки захопив майже всю Фландрію. З півдня і сходу Сполучені провінції опинились в оточенні іспанських сил. Крім того, в липні 1584 р. від руки католицького вбивці загинув нідерландський політичний лідер принц Оранський. За таких умов голландці почали схилитись до думки, що в якості запоруки перемоги над Іспанією необхідно прийняти верховну владу короля Франції.

Військово-політичні зміни у Нідерландах значно ускладнили зовнішньополітичне і зовнішньоекономічне становище Англії. Перемоги іспанців перекрили шлях англійським товарам по Рейну, їх головному перевалочному маршруту. В умовах, коли іспанській король Філіпп II фактично розірвав торгівлю з Англією, а обсяги торговельних операцій англійців з іншими ринками були незначними, втрата Нідерландів могла стати для англійського купецтва катастрофічною. Постійною турботою уряду Єлизавети залишалась ситуація в Ірландії, де не вщухали заворушення¹. В Європі навіть почали поширюватись чутки, які, звісно, були відомі і Лондону, про підготовку великого "підприємства" – морської експедиції до берегів Англії. Спроби протиставити цим намірам створення союзу протестантських країн за участю Шотландії, Данії, німецьких протестантських князів і французьких гугенотів під загальним керівництвом Англії подавали мало надій на справжній успіх².

За таких обставин в липні 1585 р. в Лондоні розпочались переговори між радниками Єлизавети і представниками Генеральних Штатів Сполучених Провінцій. Останні запропонували королеві стати їх сувереном і попросили військової допомоги. Єлизавета, не бажаючи компрометувати себе в очах інших монархів, погодилась надати лише союзницьку допомогу і виділити військові сили у кількості 7350 чоловік замість потрібних 38 тисяч. Складна ситуація, в якій опинились голландці, змусувала їх прийняти запропоновані умови. В серпні 1585 р. був підписаний договір про передачу Англії в заставу міст Бріл і Фліссінгем, як запоруки повернення позичок³.

Остаточні рішення про розгортання антиіспанських акцій Лондон прийняв у вересні 1585 р. Крім утвердження англійської присутності у Нідерландах, які формально ще у 1581 р. розірвали васальні відносини з іспанським королем Філіппом II, передбачалось нанесення комбінованого удару безпосередньо по іспанських володіннях.

Останнє мало вирішуватись силами англійського флоту на двох напрямках. 14 вересня відомий англійський приватир сер Френсіс Дрейк на чолі ескадри у складі державних і приватних кораблів

відплив у Вест-Індію, тобто у Карибське море, з метою захопити там іспанський "срібний флот". Друга ескадра під командуванням королівського фаворита Уолтера Релі вирушила безпосередньо до узбережжя Іспанії⁴. Певний час дії флоту відігравали роль стримуючого фактора, оскільки блокували зусилля Іспанії, спрямовані на мобілізацію фінансових і військово-морських сил для нанесення удару по Англії та по її війську в Нідерландах.

Восени 1585 р. – взимку 1586 р. події розгортались у звичному для Єлизаветинської дипломатії ключі. У листопаді королева опублікувала декларацію, де втручання в нідерландські справи пояснювалось агресивною політикою Іспанії і суттєвим обмеженням королем Філіппом II традиційних привілеїв його старовинного союзника Англії⁵. Водночас у Лондоні розпочались пошуки шляхів для досягнення можливої угоди з Іспанією.

Перехід до такої фази англо-нідерландських відносин багато в чому визначався розвитком подій в Сполучених Провінціях. Після певного зволікання граф Лестер у грудні 1585 р. прибув, нарешті, в Нідерланди, але зіткнувся там з цілою низкою проблем. Вони ще більше затягнулись у цупкий вузол після того, як 11 січня 1586 р. Генеральні Штати запропонували графові стати верховним правителем (статхаудером) провінцій. Подальші події перетворились на череду відмовлень і згод графа Лестера, характеризувались певною розгубленістю Штатів, незрозумілим замовчуванням ситуації перед королевою Єлизаветою і врешті-решт закінчилися 24 січня згодою графа Лестера. Проаналізувавши його поведінку в перший місяць перебування в Нідерландах, листування графа з головним королівськими радниками у Лондоні лордом Берлі і сером Френсисом Уолсінгемом, а також раніше невідомі матеріали з архівів нідерландських міст, голландські історики Ф. Стронг і І. ван Дорстен дістались висновку про запрограмованість зустрічі графа Лестера в Нідерландах, де його приймали вже як правителя країни. Виходячи з цього, дослідники стверджують, що операцію було замислено і підготовлено ще в Англії, до від'їзду графа Лестера. Втім, за їх переконанням, королева Єлизавета не була посвячена у план і дізналась про все лише 25 січня, коли граф Лестер вже приніс присягу Штатам в якості статхаудера, а обставити справу таким чином вдалося завдяки так званій "змові радників", учасники якої зуміли не допустити розголошення перед королевою звісток про нідерландську ситуацію, хоча про її стан знали навіть рядові англійці⁶.

Але якщо з думкою про зацікавленість дій графа Лестера, безумовно, можна погодитись, то ідею невтручання королеви Єлизавети прийняти важко. Підтверджені на користь існування "змови радників" не існує, зате наявні документи, особливо підписані королевою

інструкції, чітко вказують, що графу Лестеру надавались повноваження, значно ширші (аж до реформування державного управління), ніж це передбачалось його статусом головнокомандувача експедиційними силами. Однак покласти на себе відповідальність за дії графа Лестера королева не збиралась, залишаючи свободу для дипломатичного маневру. Тому, нібито розгнівавшись і наказавши графу Лестеру відмовитись від вже отриманого титулу, королева Єлизавета зрештою визнала його статхаудером Сполучених Провінцій⁷.

З кінця березня англійська адміністрація приступила до реалізації вказівок королівської інструкції. 4 квітня 1586 р. було видано наказ про заборону торгівлі з Іспанією, її союзниками та нейтральними країнами, торговельні операції з якими набули на той час значних масштабів. Наприклад, у грудні 1585 р. в Лісабоні одночасно знаходились близько 80 суден з Голландії та Зеландії. Мито від цієї торгівлі складало відчутну статтю прибутків державної казни. Хоча, незважаючи на наказ, торгівля продовжувалась⁸, відверте незадоволення діями англійських властей поширювалось як в Нідерландах, навіть серед прибічників графа Лестера, так і за кордоном, у нейтральних країнах. Голландці цілком справедливо вважали, що англійці прагнули відібрати їхні прибутки та підірвати економіку нідерландців. Поза сумнівом, вони мали на це рацію, про що достатньо красномовно свідчать інструктивні замітки Уолсінгема. В них розглядалися торговельно-фінансові питання та йшлося про необхідність реформи в сфері монетного карбування, про вирівнювання курсу нідерландських та англійських грошей, і особливо про пошуки сприятливого для Англії вирішення проблеми англійської торгівлі в Емдені⁹.

В руслі подібної політики слід розглядати створення графом Лестером Рахункової палати, де досвідчений урядовець англійського казначейства Кілігрі представляв інтереси королеви Єлизавети. Залучення до роботи в ній Ренгаута, людини з темним минулим, надало голландцям привід для нападок на згадану палату. Втім, справжня причина полягала зовсім в іншому. "Через її посередництво, – доводили до лорда Берлі, – мій лорд буде мати змогу невдовзі визначити для її Величності справжню цінність цих країн таким чином, щоб нічого не вдалося приховати". Реакція в Нідерландах була однозначною: "Його світлість або відновить палату фінансів, або ризикує зламати собі шию"¹⁰.

Генеральні Штати дуже сподівались на військові операції англійців, однак результат виявився абсолютно протилежним. До липня 1586 р. було втрачено Венло, Греве, Нейс; продовжували зростати розбіжності серед командування армій. Граф Лестер не зміг, та й не схотів розвіяти підозру Штатів, що його експедиція – лише відволікаючий маневр, а справжня ме-

та королеви Єлизавети – добитися миру з Іспанією, зрадивши Штатам. Для цього були серйозні підстави. Ще з кінця 1585 р. англійці почали переговори про мир з Іспанією і проводили їх паралельно по декількох каналах: Уолсінгем – Ніньєс – Антоніо Кастіні; Крофт – Бродхем; Кобхем – Графін'ї – Лафранчі; Де – Лоо – Берлі; Грімальді – Доріа – Палавісіно – Берлі – королева Єлизавета¹¹. У квітні переговори досягли такої стадії, коли до них, крім англійської королеви, опинились втягнутими більшість членів Таємної ради. Хоча Р.Уернхам вбачав у них прояв елизаветинської політики забезпечення нідерландських свобод¹², реальні факти засвідчують зовсім інше. 21 квітня 1586 р. Уолсінгем від імені королеви Єлизавети повідомив графа Лестера про англо-іспанські переговори і тепер вже порекомендував йому самому встановити з іспанцями прямі зв'язки та утримуватись від рішучих військових дій. На той час, як видно з донесень англійських спостерігачів, переговори англійців з принцем Пармським перестали бути таємницею: про них із гнівом говорили в Нідерландах¹³. Однак ще в червні Уолсінгем знову нагадував графові Лестеру про необхідність мирних переговорів.

В цілому таку політику статхаудера можна оцінити як антинідерландську. Разом з тим у першій половині 1586 р. граф Лестер зміг повернути на свій бік значні прошарки нідерландського населення. Причини цього парадоксу частково сягають корінням, по-перше, у внутрішньополітичну боротьбу, яка розгорнулася у Нідерландах, а по-друге – у той своєрідний розклад соціальних сил, який став відбитком соціально-економічних антагонізмів, що визначились у ході соціальної та визвольної війни: адже радикально-буржуазним і дрібнобюргерським верствам, згрупованим навколо консисторії та оранжистської партії, яка приєдналась до них, протистояла купецька олігархія. Боротьба графа Лестера проти постачання ворогу зброї та проти фінансових спекуляцій купецької олігархії, а також його демагогічна ортодоксально-кальвіністська релігійна політика на деякий час привернули до Лестера симпатії перших і, природно, зумовили опозицію других. У той момент частина аристократичної партії на чолі з Морицем Нассау пішла на політичний союз з олігархією. Фактично, вже перше півріччя правління графа Лестера виявилось переломним в англо-нідерландських відносинах. Показником конфлікту, що насувався, став відхід від графа Лестера Пауля Бейса, колишнього прибічника союзу з Англією, який підписав від імені Сполучених Провінцій договір в Нонсуічі. Влітку 1586 р. він виступив одним з ініціаторів передачі королю Данії протекторату над Нідерландами. Подальший розвиток подій призвів до того, що Генеральні Штати здійснили спробу обмежити владу графа Лестера і Державної Ради, де переважали його прибічники, та зконцентрувати управління країною в своїх руках¹⁴.

Однак граф Лестер недостатньо чітко орієнтувався у складній розкладці соціальних сил всередині країни. Про його політичну короткозорість свідчить презирливий відгук графа про Генеральні штати Сполучених Провінцій як про збіговисько пекарів, пивоварів і мідників та зневажливе порівняння їх із багатоголовою гідрою, що підриває його особистий авторитет і владу англійців¹⁵. Граф Лестер був упевнений у непопулярності Штатів і в схильності народу до Англії; йому здавалось, що "добрі нідерландці" не бажають іншого суверена, крім королеви Єлизавети. Виходячи з таких уявлень, граф Лестер дістався висновку про необхідність встановлення протекторату королеви Єлизавети над Нідерландами та про подальше збільшення контингенту англійських військ¹⁶. Проте зберігаючи вірність своїй тактиці, англійська королева відправила до Нідерландів Томаса Уїлкса із завданням заперечувати чуткам про можливе укладення миру між Англією та Іспанією. Наказавши припинити підбурювання народу проти Генеральних Штатів, королева Єлизавета тим самим відмежувалась від дій графа Лестера. Але попри все, як внутрішня, так і зовнішня політика англійської адміністрації зазнавала все більш відчутної критики з боку різних верств населення, через що популярність графа Лестера взимку 1586 р. впала до найнижчого рівня. Ще в жовтні лорд Берлі повідомив графа Лестера про необхідність його присутності в Англії¹⁷. Це пояснювалось процесом над Марією Стюарт і посиленням влітку 1586 р. розбіжностей в Таємній раді.

Експедиція до Нідерландів стала тріумфом зовнішньої політики Уолсінгема і тих, хто стояв за ним. Фактично Англія опинилась з Іспанією в стані війни, про що королева Єлизавета сповістила французького посла¹⁸. Таємна рада отримувала повідомлення про підготовку до вторгнення в Англію іспанського флоту. В такій ситуації Уолсінгем знову зблизився з лордом Берлі: адже спірні питання, що їх розділяли, втратили свою гостроту; до того ж перебіг подій у Нідерландах вийшов з-під контролю англійців і розвивався в небажаному для них напрямку; і нарешті, Уолсінгем вже ясно розумів, що Голландія стоїть на шляху до перетворення на небезпечного суперника Англії.

В лютому 1587 р. до Лондона прибуло посольство Сполучених Провінцій з метою добитися військової та фінансової допомоги. Замість цього королева Єлизавета обіцяла послам не забути їх при укладенні миру з Іспанією. Незадоволення в Нідерландах викликала і задача англійськими гарнізонами міст Зюфтен і Девентер за гроші іспанцям. Штати поклали пряму відповідальність за те, що трапилось, на графа Лестера. Тому королева Єлизавета, вирішивши не відпускати останнього з Англії, в березні послала до Нідерландів лорда Бакхерста з місією "умовляння", сподіваючись у такий спосіб припинити

заворушення у провінціях¹⁹. Його повідомлення підтвердили думку Уїлкса про необхідність присутності графа Лестера в країні.

Як партія Уолсінгема, так і англійські купці розраховували глибоко втягнути королеву Єлизавету в конфлікт з Іспанією, і сподівались при мінімальних втратах здобути для Англії максимальну користь. Саме на цьому базувалась думка Таємної ради про перевагу ведення війни з Іспанією на чужій території і чужими силами. Тому спроби К.Ріда і Р.Уернхама стверджувати, начебто англійські війська прибули до Нідерландів для встановлення незалежної республіки, виглядають щонайменше непереконливо²⁰. Перебіг подій засвідчує зовсім інше. Перш за все, військові витрати виявились величезними, англійські війська в Нідерландах зазнали поразки, а королева Єлизавета не надавала ні додаткових контингентів, ні грошей. Крім того, серйозно страждало купецтво, перед яким зачинилися іспанські та португальські ринки: принц Пармський блокував прохід у Південну і Західну, а Ганза – у Північну Німеччину; Гамбург очікував на результати англо-іспанської боротьби, а Емден взагалі став на відверто ворожу позицію. Компанія купців-авантюристів біла тривогу, інформуючи Уолсінгема про погані новини, які постійно надходили з-за протоків.

Таємна мета англійської експедиції – здійснити прорив блокади військовими силами – успіху не принесла. В травні 1587 р. лорд Берлі занепокоєно писав про застій торгівлі, що загрожував королівству численними бідами, та висловлював думку про необхідність встановити мир і торгівлю на основі старих договорів. Шлях до цього, за його переконанням, полягав у веденні ефективної війни з Іспанією. Але королева Єлизавета відкинула всі аргументи лорда Берлі і виявила солідарність з купецькими колами, які наполягали на укладенні миру²¹. В грудні 1587 р. вона вручила графу Лестеру інструкцію з приписом висунути перед Генеральними Штатами вимоги про передачу йому повної влади – командування всіма збройними силами, розпорядження всіма фондами, права видання декретів. У разі незгоди Генеральних Штатів граф мав звернутися до провінцій та міст, а при повній невдачі – заявити, що в наміри королеви входить "залишити їх на власний розсуд, не надавши підтримки". Як вказувалось в інструкції, під загрозою укладення сепаратного миру між королевою Єлизаветою та Іспанією, необхідно було змусити голландців вступити у переговори з королем Філіппом II²². Звичайно історики не заглиблюються в аналіз самої інструкції, оскільки вона зі всією ясністю розкриває плани підпорядкування Сполучених Провінцій інтересам елизаветинської зовнішньої політики та заперечує твердження про прагнення Англії встановити в Нідерландах незалежну республіку. А втім, вона дозволяє здійснити досить цікаві спостереження. Після прибуття

в країну граф Лестер, діючи відповідно до отриманого наказу, спробував спертися на антиолігархічні, соціально неоднорідні за складом сили: середніх і дрібних купців; пов'язаних із внутрішньою торгівлею мануфактуристів; широкі верстви селянства і цехової ремісничої бідноти; кальвініських лідерів і Штати невеликих провінцій Утрехт, Фрісландія і Гелдерн, незадоволених політичною та економічною перевагою Голландії. До нього приєдналися демократичні верстви Лейдена, Утрехта та інших міст. Щоб послабити провінцію Голландія, одного із головних своїх супротивників, граф Лестер підтримував дух сепаратизму в її північній частині. Все це, за переконанням Лестера, мало поставити Генеральні Штати під його контроль.

Однак на цей раз в Англії прорахувались: позиції Лестера та його прибічників виявились слабкими. Генеральні Штати, які посол Сполучених Провінцій в Англії Ортелл ще до приїзду графа Лестера повідомив про суть його завдання, зустріли статхаудера у повному озброєнні. В результаті, в жовтні 1587 р., упевнившись у нездатності графа Лестера як військового керівника (через його боягузтво та некмітливості у серпні було втрачено Слейс) і дипломата (йому ніяк не вдалося схилити Штати до миру з Іспанією, незважаючи на загрозу королеви Єлизавети укласти мир з королем Філіппом II без участі Нідерландів), королева Єлизавета відізвала графа на батьківщину. Очевидно, вона не усвідомлювала, що цього разу в Іспанії розраховували диктувати умови на англійській землі, та поки готувалась "Армада", переговори про мир з боку Філіппа II виявилися лише дипломатичним маневром. З огляду на це цілком безпідставними виглядають висновки деяких дослідників, які базуються на висловлюваннях англійських учасників подій, схильних пояснювати невдачу графа Лестера виключно підступністю голландців.

Відїзд графа Лестера означав перемогу Олденбарнефелта і купецької олігархії Голландії. Вони відчували себе тріумфаторами. Невдовзі було скасовано квітневий наказ 1586 р., яким заборонялась торгівля з ворогом та іспанськими провінціями Нідерландів²³. Але Англія не бажала визнавати змін у політичному розкладі сил у Нідерландах. Аж до березня 1588 р., коли повсюди стало відомо про відставку графа Лестера, королева Єлизавета продовжувала політику свого намісника, підтримуючи елементи, які протистояли купецькій олігархії і Моріцу Нассау.

На початку 1588 р. засідання Генеральних штатів в Гаазі, де тон задавали голландці на чолі з Бейсом та Олденбарнефетом, проходили в атмосфері антианглійських настроїв. Моріц Нассау, як і його найближчий помічник граф Гогенлоє, наполягав на вигнанні англійців. Готувалось загарбання Фліссингену, для чого граф Гогенлоє сфор-

мував спеціальний загін з шотландців. Лише пильність гарнізону дозволила упередити військове зіткнення.

Тим часом інтриги графа Лестера призвели до внутрішніх сутичок у Нідерландах. Дидрех Сонуа, губернатор Північної Голландії, відмовився підкоритися Штатам і принести клятву принцу Моріцу Нассау, посилаючись на свою присягу королеві Єлизаветі та графу Лестеру. У відповідь Штати оголосили його зрадником і припинили сплату грошей військам, розраховуючи на солдатський бунт. Гарнізони, дійсно, виступили, але проти Штатів. За повідомленням лорда Уїллоубі, Північна Голландія, Західна Фрісландія, Гелдерн і Утрехт зберігали вірність королеві Єлизаветі та сподівались на її сприяння. Штати, під тиском голландців, направили на північ військові частини, а Моріц Нассау, прибувши у Північну Голландію, прийняв титул генерал-губернатора і присягу від бургомістрів, городян та солдатів кожного міста, чим формально звільнив їх від присяги графу Лестеру. 18 лютого він з моря і суші блокував резиденцію Сонуа в Медембліці. Тоді Сонуа і магістрат Утрехту звернулись до королеви Єлизавети по допомогу.

Лише на початку березня королева Єлизавета наказала лорду Уїллоубі висловити протест Штатам та звернутися до міст і провінцій з приводу дій принца Моріца, однак спроби Уїллоубі нічого не дали²⁴. Розвиток подій в країні ніс в собі загрозу нової громадянської війни і розриву відносин між союзниками. Прикордонні провінції Офрейссел, Гелдерн, Утрехт, частина міст Північної Голландії віддавали перевагу владі королеви Єлизавети, а не правлінню Генеральних Штатів. Навіть у Зеландії та Голландії існувала цілком реальна загроза повстань у таких важливих містах, як Гертрейденберг, Феєр та Арнемейден, а також у гарнізонах на острові Вальхерен.

Виходячи з ситуації, Кілігрі виклав лорду Берлі можливі варіанти подальшої англійської політики. Якщо мету королеви Англії складає підтримка боротьби провінцій проти Іспанії, необхідно їх поєднати за допомогою авторитетної особи. Але якщо королева Єлизавета стоїть за мирні переговори з герцогом Пармським, потрібно загнуждати голландців через союз із відданими королеві елементами – губернатором Північної Голландії, містами Утрехт, Наарден, Феєр. Англійські радники в Нідерландах пропонували піти далі – встановити контроль над важливими стратегічними пунктами Феєром, Арнемейденом та островом Вальхереном.

Королева Єлизавета могла втратити останнього союзника в момент, коли ситуація в Європі складалась не на її користь: у Франції Католицька ліга одержувала перемоги, а в портах Іспанії король Філіпп II озброював "Непереможну армаду". За цих умов

англійський уряд вважав за необхідне знайти порозуміння з Генеральними Штатами. Від лорда Уїллоубі та Кілігрі вимагали ліквідувати антагонізми зі Штатами й змусити опозиційні угруповання підкоритися центральному урядові. Відповідно було відкинута пропозиція гарнізонів ряду міст про підпорядкування Англії. Сонуа порадилася примиритися зі Штатами. В результаті 13 квітня Уїллоубі зустрівся з Моріцем Нассау та Сонуа в Медембліці, де було розроблено угоду, яка зобов'язала останнього служити Штатам²⁵.

У той момент в Англії перевага опинилася на боці антиіспанських сил. Наприкінці 1587 р. Таємна рада, за виключенням Крофта, висловила за війну. Нічого не могло змінити і мирне посольство лорда Крофта, яке взимку 1588 р. королева Єлизавета відправила до герцога Пармського. Її відмова підтримати спровоковане англійцями повстання в Північній Голландії означала остаточну перемогу експансіоністських кіл Англії. А тим часом "Непереможна армада" була готова відпливти до берегів Британії.

У період "Армади" англійці були змушені пожинати плоди своєї двозначної політики попередніх років. Цікавим у зв'язку з цим виглядає трактування англо-нідерландських відносин часів "Армади" в історіографії. Так, А.Рауз писав, що провінції залишили англійців одних перед лицем іспанців²⁶. Відповідно до іншої точки зору, англійці та нідерландці воювали разом проти іспанського флоту²⁸. Але більшість істориків, навіть у спеціальних роботах, замовчують це питання, як, зокрема Д.Г. Маттінглі²⁸.

Спираючись на джерела, можна стверджувати, що різні провінції діяли самостійно, хоча в цілому виконання ними союзницьких обов'язків слід характеризувати як вкрай стримане. Сеймур наприкінці червня писав: "Вони (голландці – О.Д.) прагнуть більше охороняти свої береги, ніж наші". Разом з тим, відповідно до договору 1585 р., провінції були зобов'язані виділити у розпорядження Англії 40 кораблів. Лише 2 серпня Державна Рада і Генеральні Штати провінцій, побоюючись поразки Англії, намітили план розгортання флоту. Але навіть тоді, коли "Армада" вже прибула до Кале, голландці не послали кораблі ні у відкрите море, ні до берегів Англії. Інакше реагували міста Зеландії, яким іспанський флот загрожував у першу чергу. Штати Зеландії писали королеві Єлизаветі: "Ми готові організувати спільний захист від ворога". Не дивно, що саме зеландські кораблі виявили найбільшу активність у боротьбі з "Армадою" біля берегів Франції²⁹.

Поразка "Армади" – важлива віха в дипломатичній історії Західної Європи. В ті дні події в Нідерландах розглядалися королевою Єлизаветою в планах зовнішньої політики Англії лише як складовий елемент акції проти Іспанії. Королева наполягала, щоб голландці, вико-

навши умови договору, прийняли для керування військовими діями англійського генерал-лейтенанта, визнали в повному обсязі повноваження Державної Ради та сплатили по позиках. 1589 р. пройшов під знаком розбіжностей в інтерпретації статей вересневого договору 1585 р. і взаємозвинуваченнях у порушенні зобов'язань.

Не дивно, що лорд Уїллоубі відродив старий проект опозиційних міст Голландії та Зеландії. Розбіжності посилювалися знову, коли Штати після здачі англійським гарнізоном Гертрейденбергу оголосили зрадниками ряд англійських офіцерів, в тому числі і Уїллоубі. Влітку 1590 р. його замінили генерал-майором Френсісом Вере, а Кілігрі – Томасом Бодлі. Восени 1589 р. з'явилась нагода повернутись до політики графа Лестера. Бодлі інформував Уолсінгема про готовність Хронінгену та інших міст перейти під владу королеви Єлизавети. Як вважав Уолсінгем, це не мало сенсу без серйозного наміру встановити владу над всіма Нідерландами³⁰. Проте королева Єлизавета не дала цьому проекту ходу.

В квітні 1590 р. в Лондоні стало відомо про пропозицію Сінт-Альдегонде королю Франції Генріху IV прийняти суверенітет над Сполученими Провінціями, які висловили готовність остаточно відмежуватися від королеви Єлизавети. У травні 1590 р. англійська королева отримала повідомлення про подальші кроки в цьому напрямі й терміново відправила до Нідерландів Уїлкса. Але його місія закінчилась нічим: Штати навіть і слухати не хотіли про відновлення суверенітету королеви Англії та влади Державної Ради³¹. Це означало, що до голландського союзника потрібно було шукати новий підхід. Політика опори на ставлеників, розроблена наприкінці 70-х рр. і продовжена в роки перебування графа Лестера в Нідерландах, в нових умовах ставала неможливою. З одного боку, в Нідерландах відчували власну силу, з іншого – в Англії після розгрому "Армади" відкинули гру "в союзника": королеву Єлизавету не влаштував рівноправний союз із повсталим дворянством Нідерландів.

На найближчий час позиція Англії визначалась трьома факторами: політичною ситуацією у Франції; постійними вимогами королеви Єлизавети про сплату республікою Сполучених Провінцій отриманих від Англії позик; посиленою торговою та економічною конкуренцією Англії і республіки Сполучених Провінцій на європейських і заморських ринках.

ПОСИЛАННЯ.

¹ Calendar of State Papers, relating to English affairs, preserved in , or originally belonging to,

- the archives of Simancas / Ed. by Hume. – V.III – L., 1896. – P.356
- ² Ibid-P.536, 543; Calendar of State Papers. Foreign series of the reign of Elizabeth. – V.XIX. – L., 1916. – P.394, 415-416, 433, 563-566, 582-584, 605-607, 636-639 (Дали – CSP.For.Eliz.).
 - ³ CSP.For.Eliz. – V.XIX. – P.571-572, 705-708; Dumoht J.et. Rousset de Missy J. Corps universel diplomatique du droit des gens, contenant un recueil des traites d'alliance de paix de treve, de neutralité. – T.V. – Pt.1 – Amsterdam, 1728. – P.454-456; Bense J. Anglo-Dutch relations from The Elizabeth Times to the Death of William III. – Hague, 1924. – P.156-157.
 - ⁴ Richmond H. The Navy as an Instrument of Policy. 1558-1727. – Cambridge, 1953. – P.15-16; Williams N. Francis Drake. – L., 1973-P.136-145.
 - ⁵ A Collection of Scarc and Valuable Tracts selected from libraries, particularly that of the late lord Somers. – 2-n ed./Ed. By W.Scott. – V1 – L., 1809. – P.410-412.
 - ⁶ Strong R.C. and Van Dorsten J.A. Leicester's Triumph. – Leiden, 1964. – P.52-55.
 - ⁷ Демин О.Б. Из экспедиции графа Лестера в Нидерландах // Вопросы новой и новейшей истории. – Вып.38. – К., 1992. – С.138-141
 - ⁸ CSP. For.Eliz. – V.XX. – P.489; Papers relating to the Navy during the Spanish war 1585-1587 / Ed.by J.S.Corbett. – L., 1898. – P.52, 54, 57; Motley J.L. The History of the United Netherlands. – V.II. – L., 1862. – P.70. Geyl P. The Revolt of the Netherlands. – L., 1932. – P.210-212.
 - ⁹ CSP.For.Eliz. – V.XX. – P.489; V.XXI. – Pt.2. – P.21.
 - ¹⁰ Ibid., V.XXI. – Pt.2. – P.33; Miller A.C. Sir Henry Killigry. Elizabethan Soldier and Diplomat. – Leicester, 1963. – P.203.
 - ¹¹ The Memoirs of Robert Carey / Ed. By F.H.Mares. – Oxford, 1972. – P.7; CSP. For. Eliz. – V.XX – Passim; Motley J.L. Op. cit. – V.I. – P.485-532; Read C. Mr.Secretary Walsingham and Policy of Queen Elizabeth. – V.III. – Oxford, 1925. – P.125-128, 145-152, 158, 174-177; Stone L. An Elizabethan: Sir Horatio Palavicino.-Oxford, 1956. – P.259-263.
 - ¹² Wernham R.B. English Policy and the Revolt of the Netherlands// Britain and the Netherlands. – V.1. – L., 1960. – P.33.
 - ¹³ Correspondence of Robert Dudley, Earl of Leicester, during his government of the Low Countries (1585-1586) / Ed.by J.Bruce. – L., 1944. – P.231-323; CSP.For.Eliz. – V.XX. – P.570; V.XXI. – Pt.2. – P.21.
 - ¹⁴ CSP.For.Eliz. – V.XXI – Pt.2. – P.36, 38, 82, 89-91, 136.
 - ¹⁵ Correspondence... – P.421-423.
 - ¹⁶ Ibid., P.340; CSP.For.Eliz. – V.XXI. – Pt.2. – P.23, 129.
 - ¹⁷ Correspondence... – P.421, 432-433; CSP.For.Eliz. – V.XXI. – Pt.2. – P.94, 187, 189-197, 251-252; Rowse A. The Expansion of Elizabeth England. – L., 1955. – P.389.
 - ¹⁸ The Sayings of the Queen Elizabeth / Ed. By F.Chamberlin – L., 1923. – P.17.
 - ¹⁹ Motley J.L. Op.cit. – V.II. – P.171-172, 206-207, 214-215; Geyl P. Op.cit. – P.213; Mattingly G. The Defeat of the Spanish Armade. – L., 1969. – P.165.
 - ²⁰ Read C. Op.cit. – P.255; Wernham R.B. Op.cit. – P.35.
 - ²¹ Papers relating to the Navy... – P.147; English Economic History. Select Documents / Ed.by E.A.Bland, P.A.Brown, R.H.Tawnly. – L., 1915. – P.438-440; Gould J.D. The Crisis in the Export Trade, 1586-1587 // English

- Historical Review. – V.70. – L.,1956. – P.214-218.
- ²² Read C.Op.cit. – P.245.
- ²³ Tex.J.den Oldenharnevelt. – V.I. – Cambridge, 1973 – P.124; Bindhoff S.T. The Scheldt question to 1839. – L.,1945. – P.88.
- ²⁴ CSP.For.Eliz. – V.XXI – Pt.4. – P.30, 56, 63, 96, 102, 118, 166, 176, 199.
- ²⁵ Ibid. – P.92, 189, 204, 232-233, 255, 308-310, 367, 392-394, 399.
- ²⁶ Rowse A.Op.cit. – P.394.
- ²⁷ Лампрехт К. История германского народа. – Т.3. – М.,1896. – С.426.
- ²⁸ Mattingly G. Op.cit. – P.165, 269-270.
- ²⁹ State Papers relating to the Defeat of the Spanish Armada, anno 1588 / Ed.by J.K.Laughton. – L., 1894. – V.I. – P.331, 343,V.2. – P.33, 48-50.
- ³⁰ List and Analysis of State Papers, Foreign series / Ed. By R.B. Wernham. – V.1. – L., 1964. – P.178-179, 202-203.
- ³¹ Ibid. – P.205-240; V.2. – P.173-193; Wernham R.B. The Mission of the Thomas Wilkes to the United Provinces in 1590 // Studies presented to Sir Hilary Jenkinson. – L.,1957. – P. 423-455.